

H. Bock: Kreuterbuch, 1560, Von Baldran.

Von Baldtan. XIX.

Die Nardi zwingen mich weiter von jnen zů schreiben. Darumb ich von der Spica zů den Baldrian komme, deren ist vier geschlecht. Dz gróst, das gemein, das kleiner, das aller kleinst. Die aller gróst und recht Baldrian zielt man in gärten. (1. Nardus agrestis.) Die wurtzel an diser ist eins fingers dick, mit vilen neben angehenckten kleine zaseln oder wurtzelen, durch einander und uber einander wie Christwurtzel, aber vil weisser, geformiert wie ein Nater wurtzel, eins fast lieblichen geruchs. Das kraut fast schweitzer grün, zimlich breiter dann der ander Baldrian, zerspalten wie der Farn von einander. Der stengel rund, hol, glat, knóppficht. Auff dem stengel ein schöne blüm wie der Attich. Der samen so er zeitiget, fleügt er hin wie auff den Lattich und Endivien.

Der ander unnd gemein Baldrian ist mit bletter, stengel und blümen, nit vil kleiner dann der erst. Die bletter aber seindt schwartz grüner, zerspalten wie der Gresing. Die wurtzel aber ist kleiner und abgebissen, zasecht, wendt sich alle jar umb, und stoßt newe kleine weisse wurtzeln

Van valeriaan. 19.

De nardi dwingen me verder van hen te schrijven. Daarom ik van de spica tot de valeriaan kom waarvan vier geslachten zijn. De grootste, de algemene, de kleinere en de allerkleinste. De allergrootste en echte valeriaan teelt men in tuinen. De wortel aan deze is een vinger dik met vele naast aanhangende kleine vezels of wortels, door elkaar en over elkaar zoals het kerstkruid, maar veel witter, gevormd zoals een slangenwortel, een erg lieflijke reuk. Dat kruid vast Zwitsers groen, matig breder dan de andere valeriaan, gespleten zoals de varens van elkaar. De stengel rond, hol, glad met knopen. Op de stengel een mooie bloem zoals de kruidvlier. De zaden zo het rijpt vliegt het heen zoals bij de sla en andijvie.

De andere en algemene valeriaan is met bladeren, stengel en bloemen niet veel kleiner dan de eerste. De bladeren echter zijn zwart groener, gespleten zoals de zilverschoon. De wortel echter is kleiner en afgebeten, vezelig, wendt zich alle jaar om en stoot nieuwe kleine witte wortels bezijden zoals de gras kweek en

beseits wie der grab quecken, davon wachsen junge Baldrian stöcklin. (2. Katzen wurtzel. Serpyllum malus.) Gleich wie das Erdtber kraut ausserhalb auff der erden kreücht und sich erjüngt. Also thût dise wurtzel in der erden. Wachpt an feüchten Awen, wisen und graben, und das ist das gemein Phu.

(3.) Das dritt ist ein wenig kleiner mit wurtzel, stengel, bletter, und blümen, dann der gemein Baldrian. Und wachpt auff den bergen, in etlichen böschen, unnd ródern. Die bletter an diser seindt gantz Eschenfarb grün wie der Gensing. Die blüm weipleibfarbrot. Ein fast gûter geruch an wurtzel und blümen.

(4.) Die aller kleinst ist gleich anzusehen in aller gestalt wie die andern, aber fast seer klein mit wurtzel, stengel und blümen. Dann der stengel ist nit eins (D iij) [88] strohalm dick, zweier spannen hoch oder kûrtzer. Die blättlin spitzig wie der garten krep so er blüet, wachset in sumpffechten awen, und all zeit in nassem weipem grundt.

Der geruch wie am andern Phu, in Aprillen findt mans auff den wisen mit den blümen.

Von der Namen.

Der Erst groß und Edelst Baldrian ist nit gemein. Die alten weiber und Gärtnerin zû Straburg verkauffen es für Calmus, das reimet sich darzû wie der Basilgen zû der Nesseln. Die ander Baldrian nennt man Katzenwurtzel, Augenwurtzel, Wendwurtzel, Denmarck, und ist ein Serpentaria, oder Serpyllum, wie es dann auch ettlich Serpyllum maius nennen, umb seins kriechens und windens willen.

Dioscorides lib.primo cap.x.nennt das groß Phu, Nardum agrestem. Hieronymus Braunschweig nennt Baldrian Marinellam, Genicularem, Herbam Benedictam, Valerianam. Authoꝝ Luminaris Maioris super Ung. Alaba.nent es auch Amantillam unnd Potentillam. In Serap.cap.lxij.und Rasis cap.xliij.würt das Phu Sistra und Spica sylvestris genant.

Von der Krafft und Würckung.

Alle wurtzel der Baldrian kreütter, haben die art das sie erwótmten und auff thûn, die gróst fúrtrefflich, darnach die klein auff den bergen, zûm dritten die gemein auff den wasser gestaden und feüchten wisen, Seind Innerlich und Eüsserlich gût zû brauchen in der artznei.

daarvan groeien jonge valeriaan stekjes. Gelijk zoals dat aardbeien kruid bovenop de aarde kruipt en zich verjongt. Alzo doet deze wortel in de aarde. Groeit aan vochtige bergweiden, weiden en grachten en dat is de gewone phu. De derde is een weinig kleiner met wortel, stengels, bladeren en bloemen dan de algemene valeriaan. En groeit op de bergen, in ettelijke bossen en gerooide plaatsen. De bladeren aan deze zijn gans askleurig groen zoals de zilverschoon. Die bloemen wit vleeskleurig rood. Een erg goede reuk aan wortels en bloemen.

De allerkleinste is gelijk aan te zien in alle gestalte zoals de anderen, echter erg zeer klein met wortel, stengels en bloemen. Dan de stengel is niet een [88] strohalm dik, 34 cm hoog of korter. De blaadjes spits zoals de tuinkers zo die bloeit, groeit in moerasachtige bergweiden en altijd in natte witte grond. De reuk zoals aan de andere phu, in april vindt men het op de weiden met de bloemen.

Van de namen.

(**Valeriana phu, Valeriana officinalis**) De eerste grote en edelste valeriaan is niet algemeen. De oude vrouwen en tuiniersters te Straatsburg verkopen het voor kalmoes, dat rijmt zich daartoe zoals het baziëlkruid tot de netels. De andere valeriaan noemt men kattenwortel, ogenwortel, wendwortel, Denmarck en is een Serpentaria of Serpyllum waarom dan ettelijke het ook Serpyllum maius noemen vanwege zijn kruipen en winden. Dioscorides libro primo kapittel 10 noemt de grote Phu, Nardum agrestem. Hieronymus Braunschweig noemt valeriaan Marinellam, Genicularem, Herbam Benedictam, Valerianam. Autheur Luminaris Maioris super Ung. Alaba noemt het ook Amantillam en Potentillam. In Serapio kapittel 62 en Rhasis kapittel 44 wordt de Phu Sistra en Spica sylvestris genoemd.

Van de kracht en werking.

Alle wortel der valeriaan kruiden hebben die aard dat ze verwarmen en opendoen, de grootste voortreffelijk en daarna die kleine op de bergen en als derde de algemene op de water randen en vochtige weiden. Zijn innerlijk en uiterlijk goed te gebruiken in de artseneij.

Innerlich.

Das pulver von Baldrian wurtzel mit wein gedruncken, treibt den [89] harn. Also thut sie auch wann sie mit wein gesotten würt, stillt den schmerzen an den seitten, und rucken, lockt herfür die blumen der frawen. (Harn. Seitten schmerzen.)

Ist nutz zu der zeit der pestilentz gedruncken, unnd daran gerochen, für die böse lufft. Soll den kalten seich, in gemelter maß genützt, wehten unnd vertreiben. (Rucken weh. Frawen zeit. Pestilentz. Kalten seich. Hüsten.)

Ettliche sieden Baldrian wurtzel mit Fenchel, anis, und süpholtz für den hūsten und schweren athem.

Eüsserlich.

Das kraut unnd wurtzel mit einander grün zerstoßen und aufgelegt, stillt das hauptweh, legt die schüß, und vertreibt das rot lauffen (Haupt schüß. Rot lauffen.)

Wein von Baldrian blumen oder wurtzel gesotten, macht klar helle augen darein gedropfft, heilet andere wunden, und schaden als feigwartzen τc (Klar augen, Feigwartzen. Augenwurtzel.)

In Summa Baldrian, ist ein edel augen wurtzel, gantz nützlich zum blóden gesicht, das mag man bei den katzen warnemen, wie dann etliche sondere erfarnuß damit haben. [90]

Innerlijk.

Dat poeder van valeriaan wortel met wijn gedronken drijft de [89] plas. Alzo doet ze ook wanneer ze met wijn gekookt wordt, stilt de smarten aan de zijden en rug, lokt naar voren de bloemen van de vrouwen. Is nuttig in de tijd van de pest gedronken en daaraan geroken voor die kwade lucht. Zou de druppelplas, in gemelde maat genuttigd, weren en verdrijven. Ettelijke koken valeriaan wortel met venkel, anijs en zoethout voor het hoesten en zware ademen.

Uiterlijk.

Dat kruid en wortel met elkaar groen gestoten en opgelegd stilt de hoofdpijn, legt de scheuten en verdrijft de rode loop.

Wijn van valeriaan bloemen of wortel gekookt maakt klare heldere ogen, daarin gedruppeld, heelt andere wonden en schaden als aambeien etc. In summa, valeriaan is een edele ogen wortel, gans nuttig tot blote gezicht, dat mag men bij de katten waarnemen zoals dan ettelijke bijzondere ervaring daarmee hebben. [90]

Dodonaeus;

Van Valeriaan kap. xvii**Het geslacht.**

Van valeriaan zijn er twee soorten, tam en wild. Van de wilde zijn er ook twee soorten, groot en klein. Verder vind je noch een vreemd geslacht dat men tegenwoordig valeriaan van Grieken noemt.

Vorm.

Valeriana hortensis of tamme valeriaan.

Valeriana sylvestris minor of grote wilde Valeriaan.

(Valeriana phu, Valeriana officinalis)

1 De tamme valeriaan heeft eerst witte, groene en brede bladeren. Hiertussen komt een ronde, holle, effen en geknoopte steel voort. Daaraan groeien uitgespreide, gekloven bladeren die op de bladeren van de wortels die men hier te lande pastinaken en in Duitsland Moren noemt volledig gelijk zijn. Op de top van de stelen groeien kronen met mooie bloemen die eerst lichtpaars of vleeskleurig zijn en daarna wit. De wortel is vingers dik met aanhangende worteltjes en kleine worteltjes.

2 De grote wilde valeriaan is de tamme volledig gelijk, haar stelen zijn ook rond, effen, hol en met leden verdeeld. De bladeren zijn als vleugels uitgespreid en van vele tegenover elkaar staande bladeren tezamen gesteld die op de bladeren van de tamme valeriaan lijken, die aan de top van de stelen groeien zijn groter en meer gekloven. De bloemen groeien en zijn gelijk aan de tamme en licht paarsachtig van kleur. De wortel is teer die herwaarts en derwaarts kruipt en alle jaren op nieuwe plaatsen nieuwe stelen en scheuten voortbrengt.

Phu parvum, Valeriana sylvestris minor of kleine wilde valeriaan.

Phu Graecum, Valeriana peregrina of valeriaan van Grieken .

(Valeriana dioeca, Polemonium coeruleum)

3 De kleine wilde valeriaan is de grote, echte valeriaan zeer gelijk, maar in alle manieren veel minder. De eerste en onderste bladertjes zijn net als kleine weegbree bladertjes en de andere die aan de stelen groeien zijn zeer ingesneden en lijken op de bladeren van de wilde valeriaan of op de bladeren die aan de stelen van de tamme valeriaan groeien. De stelen zijn rond, geknoopt en ongeveer een zeventien cm hoog. De bloemen zijn van vorm en wezen de andere, voorgeschreven gelijk. De wortels zijn dun en kruipen over de aarde.

4 Dat andere, dat vreemde geslacht van Grieken genoemd wordt, heeft twee of drie of meer rechte, holle stelen. Daaraan groeien uitgespreide bladeren die vrij gelijk zijn aan de wilde valeriaan, maar langer, smaller en meer gesneden en op de bladeren van wilde vitzen lijken, maar groter. De bloemen groeien aan de top van de stelen veel bijeen gehoopt en zijn van kleur paarsachtig licht blauw en in vijf bladertjes gesneden, in het midden dragen ze kleine korte witte meeldraadjes waar kleine gele helmdraadjes aan hangen. Het zaad is klein en groeit in ronde huisjes. De wortels zijn vele worteltjes.

Plaats

De tamme valeriaan en de vreemde worden in de hoven gezaaid en geplant. De andere twee groeien hier te lande in vochtige plaatsen en in natte, lage beemden.

Tijd.

De eerste drie soorten van valeriaan bloeien in mei tot in september. De vreemde Griekse valeriaan bloeit meestal in juni en in augustus.

Naam.

1 Het eerste geslacht van dezen kruiden heet in Grieks Phu. In Latijn Valeriana en Nardus sylvestris of Nardus rustica. In de apotheken Valeriana domestica of Valeriane hortensis en bij sommige tegenwoordig Marinella Genicularis en Herba benedicta. In Hoogduits Grosz Baldrian. Hier te lande tamme of grote valeriaan en op sommige plaatsen Sint Joris kruid of speerkruid omdat de eerste bladeren net als het ijzer van een speer gevormd zijn. In Frans valeriane.

2 Het andere geslacht wordt Valeriana sylvestris, Phu sylvestre en Valeriana sylvestris maior genoemd. In Hoogduits Wild Baldrian, Katzewurtzel, Augenwurtz, Wendwurtz en denmarck. Her te lande wilde valeriaan. In Frans valeriane sauvage.

3 Het derde geslacht is ook een wilde valeriaan en daarom wordt het Valeriana sylvestris minor genaamd ,dat is kleine wilde valeriaan en ook Phu parvum en Valeriana minor.

4 Het vierde wordt tegenwoordig onder de kruidliefhebbers Phu Graecum en Valeriana Graeca genoemd, dat is Griekse valeriaan en mag wel Valeriana peregrina of Pseudo phu genoemd worden want het is geen valeriaan, maar een ander, vreemd kruid dat wij met geen kruid van Dioscorides weten te vergelijken.

Natuur.

De wortel van valeriaan is warm en droog tot in de tweede graad.

Kracht en Werking.

1 De wortel van de tamme valeriaan die je kookt en drinkt lost de urine, verwekt de menstruatie bij de vrouwen en is goed tegen de pijn van de zijden en van de borst.

Hetzelfde doet het ook als poeder dat je met wijn in neemt.

Deze wortel wordt ook met de medicijnen en composities vermengd die je tegen venijn en pesten ingeeft en gebruikt wordt als teriakel, methridaat e.d.

2 De bladeren en de wortels van de wilde valeriaan die in water gekookt zijn genezen de puisten en kwade zweren van de mond en de ruwheid en verhitte van de keel als je daarmee de mond spoelt of gorgelt.

Deze valeriaan is zeer goed om in de dranken te gebruiken die je ingeeft als iemand van binnen

gekwetst of geborsten is.

3, 4 De andere twee valerianen hebben in de medicijnen geen gebruik.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl> en : <http://www.volkoomen.nl/>